

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.16>**Ірина Андрієчко,***аспірант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака**Національної академії правових наук України,**помічник судді**Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена аналізу принципів господарського судочинства, їх ролі у реалізації процесуальних прав та обов'язків учасниками судового процесу, а також дослідженню особливостей застосування процесуальних принципів у вирішенні господарських спорів. У статті надається загальна характеристика принципів господарського судочинства, що закріплені у процесуальному законі як норми-принципи, в контексті визначення їхнього змісту у Господарському процесуальному кодексі України в редакції до та після внесення змін Законом України від 03.10.2017 № 2147-VIII, а також в аспекті рішень Європейського суду з прав людини, що ґрунтуються на застосуванні принципів Конвенції про захист з прав людини і основоположних свобод.

Автором виокремлено базові принципи господарського судочинства, що застосовуються на всіх стадіях судового провадження, та проаналізовано їх поняття та особливості реалізації судом й учасниками справи з огляду на зміст норм господарського процесуального закону та усталену практику Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 6 Конвенції.

У статті зроблено акцент на принципах диспозитивності та пропорційності, що є новелами у чинному Господарському процесуальному кодексі України і відображають особливості здійснення судочинства під час розгляду господарських спорів між суб'єктами господарювання, діяльність яких піддається ризикам, що зумовлює обов'язок господарського суду, розглядаючи спір, забезпечити справедливий баланс між сторонами з урахуванням того, що тягар негативних наслідків господарської діяльності несе суб'єкт господарювання.

Зроблено висновки про цілісність системи принципів господарського судочинства, реалізація яких у процесі здійснення правосуддя визначає спрямованість діяльності господарських судів на виконання принципів статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та на забезпечення особам, які звернулися до суду, гарантій права на справедливий суд, що є обов'язком держави Україна як учасниці цієї Конвенції.

Ключові слова: принцип права, норма-принцип, верховенство права, безсторонність суду, диспозитивність, пропорційність, легітимна мета, змагальність сторін, рівність перед законом і судом, розумність строків.

Постановка проблеми. Поняття «принцип» походить від латинського слова «*principium*», що означає начало, правило, від якого не відступають. Його ще трактують як підґрунтя, напрям подальшого розвитку науки чи галузі, вихідне положення, керівну ідею, засаду [4, с. 23]. Ф. Бекон визначив принципи фундаментальною, універсальною категорією, первісними та найбільш простими елементами, з яких утворюється все інше [1, с. 22].

Отже, принципи права є засадничими ідеями права, що визначають зміст та спрямованість його норм на врегулювання суспільних відносин і встановлюють вимоги як до юридичних норм у процесі правотворчої діяльності, так і до поведінки суб'єктів правовідносин, що регулюється нормами права.

Зміст принципу права не можна звужувати до абстрактної правової категорії. Принципи права, які закріплені у нормативно-правовому акті, є базовими положеннями, що зумовлюють обов'язок суб'єктів правовідносин, на яких поширюється такий нормативний акт, узгоджувати свої дії з нормами-принципами, які містяться у нормативно-правовому акті, та не порушувати їх. Тобто у разі безпосереднього закріплення у нормах права принципи права набувають ознаки імперативності, що не допускає жодних винятків щодо їх дії. Принципи права є самостійними регуляторами суспільних відносин, тому їх значимість порівняно з нормами права не варто применшувати, а необхідно застосовувати в сукупності з правовими нормами.

Держава Україна є учасником Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [9] (далі – Конвенція), що гарантує кожному, хто звернувся до суду, право на справедливий суд, у зв'язку з чим проведення аналізу принципів господарського судочинства як керівних ідей діяльності господарського суду в процесі здійснення правосуддя крізь призму застосування статті 6 Конвенції Європейським судом з прав людини є актуальним завданням фахівців господарського процесу і має практичне застосування в юриспруденції.

Аналіз досліджень і публікацій. У правовій доктрині під поняттям «принципи права» розуміють вихідні теоретичні положення, основні засади, загальні нормативно-керівні положення, що закладені в основу правової науки. О. В. Старчук зауважує, що, виходячи з природничих ідей виникнення права, є неприйнятним ототожнення принципів права та норм права, а також є недопустимим їх визначення через суб'єктивні права та обов'язки [7, с. 40]. Водночас у правовій науці існує думка про те, що необхідно відрізнити принципи права від норм-принципів, тобто принципів, які безпосередньо закріплені в нормах права та становлять внутрішній зміст правових норм [6, с. 221].

Представники легістської доктрини трактують принципи права як допоміжні елементи, призначені суто для обслуговування потреб, пов'язаних зі створенням та використанням нормативного масиву і не пристосованих для безпосереднього регулювання суспільних відносин [3, с. 115-118]. Оскільки принципи не придатні для безпосереднього регулювання правовідносин, то норми права (закону), ймовірно, варто вважати ціннішими та важливішими за принципи права елементами правового регулювання [4].

У контексті юридичного підходу принципами права є не лише положення, закріплені в законодавстві та інших джерелах правових норм, а й основоположні ідеї правосвідомості, що сформувалися протягом тисячоліть людського співжиття, відобразили у стислій формі людські інтереси та потреби, тому отримали загальне визнання у діяльності органів правосуддя, інших суб'єктів внутрішньодержавного та міжнародного права, незважаючи на відсутність їх формальної фіксації в об'єктивному праві [8, с. 218].

Натепер у правовій доктрині не досягнуто одностайності у підходах до трактування регулятивної функції принципів права, що підкреслює актуальність теми дослідження та необхідність розкриття суті принципів господарського судочинства через призму

рішень Європейського суду з прав людини, що є джерелом права в Україні.

Метою статті є з'ясування змісту та функцій основних принципів господарського судочинства в контексті усталеної практики Європейського суду прав людини щодо застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року «Право на справедливий суд».

Виклад основного матеріалу. У процесі здійснення правосуддя суди повинні дотримуватися як загальних норм процесуального закону, що визначають процедуру розгляду справ на різних стадіях судового провадження, так і норм-принципів, які закріплюють основні засади відправлення правосуддя та встановлюють вимоги до судових рішень як результату судової діяльності та процедури їх виконання, що є завершальним етапом провадження з розгляду судової справи.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII [13], який набрав чинності 15.12.2017, викладено Господарський процесуальний кодекс України [12] (далі – ГПК України) у новій редакції та значно розширено його зміст порівняно з Господарським процесуальним кодексом України, який діяв до 15.12.2017 [11].

Так, у частині 3 статті 2 ГПК України в редакції Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII законодавцем уніфіковано принципи господарського процесу, які були закріплені у попередній редакції ГПК України (рівність перед законом і судом (стаття 4-2), змагальність (стаття 4-3), гласність розгляду справ (стаття 4-4), неприпустимість зловживання процесуальними правами (частина 3 статті 22), відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення (частина 5 статті 49), забезпечення права на апеляційний перегляд справи (частина 1 статті 91), забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках (частина 1 статті 107), обов'язковість виконання судових рішень (частина 1 статті 4-5, частина 1 статті 115)) та які не були визначені в окремій статті ГПК України, однак простежувалися за змістом ряду процесуальних норм – принципами верховенства права та розумності строків розгляду справи судом, а також визначено як основні засади господарського судочинства два процесуальні принципи, які не були перед-

бачені нормами ГПК України в редакції до 15.12.2017, – диспозитивність та пропорційність.

Отже, натепер принципи господарського судочинства становлять цілісну систему та є нормами-принципами, які визначають керівні ідеї діяльності господарського суду, що є органом влади, до повноважень якого віднесено захист прав та охоронюваних законом інтересів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та фізичних осіб, яким законодавцем надано право на звернення до господарського суду в силу приписів статті 4 ГПК України.

Серед основних принципів господарського судочинства можна виокремити базові засади здійснення правосуддя у господарських справах на всіх стадіях судового провадження, а саме верховенство права, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність, пропорційність, розумність строків розгляду справи судом.

Положеннями статті 8 Конституції України гарантовано, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права як панування права в суспільстві, що є засадничою ціннісною ідеєю у законотворчості та правозастосуванні [10].

Частиною 1 статті 11 ГПК України на господарський суд покладено обов'язок у розгляді справ керуватися принципом верховенства права. Водночас законодавець не наводить дефініції поняття «верховенство права», а розкриває суть цього терміна через імперативну вимогу щодо застосування судом під час розгляду справ Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших правових актів, прийнятих відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

У контексті реалізації принципу верховенства права законодавець у частині 4 статті 11 ГПК України визначив обов'язок суду застосовувати під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права.

Отже, верховенство права розглядається як елемент спільної спадщини держав-учасниць Конвенції 1950 року, яка є частиною національного законодавства України, тому його дотримання як принципу права у сфері судочинства є обов'язковим як для суду, так і для учасників справи.

Поняття «верховенство права» та його основні елементи було проаналізовано у Доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року [14]. Так, принцип верховенства права у формальному розумінні – це верховенство права, а не особи, тоді як у сутнісному розумінні це верховенство права над законом.

Пунктом 41 Доповіді визначено основні елементи верховенства права: (1) законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний порядок уведення законів у дію; (2) правова певність; (3) заборона свавілля; (4) доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, у тому числі судовий контроль за адміністративними актами; (5) дотримання прав людини; (6) недискримінація та рівність перед законом. Зазначені елементи становлять зміст принципу верховенства права, дія якого має на меті встановлення певних меж діяльності держави в напрямі захисту прав людини та недопущення будь-якого свавілля з боку держави, зокрема органів судової влади.

П. Гаудер, аналізуючи реалізацію верховенства права у реальному світі, зауважив, що верховенство права стосується загальних моделей поведінки та норм, що повинні належно дотримуватись державними інститутами, до яких належать й органи судочинства. Якщо окремий суддя використовує свою владу у спосіб, що суперечить принципу верховенства права, не можна вважати, що верховенство права занепало, оскільки цей суддя порушує закон; якщо ж судді постійно так вчиняють, то верховенство права занепало [2, с. 58-59].

Отже, дотримання принципу верховенства права у процесі здійснення правосуддя є запорукою законності судового провадження та справедливості прийнятих судами рішень, а також належної довіри учасників справи до суду, який вирішує спір про їхні права та обов'язки.

У практиці ЄСПЛ, рішення якого ґрунтуються на застосуванні положень Конвенції 1950 року та протоколів до неї, визначено ряд процесуальних принципів, що спрямовані на забезпечення належного відправлення правосуддя, дотримання верховенства права та юридичної визначеності судових рішень, які набрали законної сили.

Гарантією законності діяльності суду як складника принципу верховенства права є «безсторонність» суду, який розглядає справу, що має визначатися відповідно до суб'єктивного критерію на підставі особистих переконань та поведінки конкретного судді у конкретній справі, тобто жоден з чле-

нів складу суду не має проявляти особистої прихильності або упередження, а також об'єктивного критерію, тобто чи були у судді достатні гарантії для того, щоб виключити будь-які легітимні сумніви з цього приводу (пункт 104 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» від 09.01.2013 [15]).

Отже, у процесі здійснення правосуддя господарський суд повинен не тільки керуватися приписами закону в контексті реалізації гарантії законності діяльності суду, а й забезпечити дотримання як суб'єктивного, так й об'єктивного критеріїв «безсторонності» суду, визначеного в автоматизованому порядку для розгляду конкретної судової справи, шляхом застосування окремим суддею чи колегією суддів процесуального інституту самовідводу від розгляду справи у разі наявності об'єктивних сумнівів у безсторонності суду.

Складником принципу верховенства права є принцип юридичної визначеності (правової певності), що вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного перегляду та винесення нового рішення у справі (пункт 34 рішення ЄСПЛ у справі «Христов проти України» від 19.02.2009 [16]).

У розрізі статті 6 Конвенції «право на справедливий суд» гарантовано реалізацію такого складника принципу верховенства права, як право на доступ до суду, що полягає у забезпеченні кожному права на справедливий та публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, до компетенції якого віднесено вирішення спору щодо прав та обов'язків суб'єкта звернення.

У контексті гарантії доступу до правосуддя ЄСПЛ зауважив, що, застосовуючи процесуальні норми, національні суди повинні уникати як надмірного формалізму, який може вплинути на справедливість провадження, так і надмірної гнучкості, яка призведе до анулювання вимог процесуального законодавства (пункт 33 рішення ЄСПЛ у справі «ТОВ "ФРІДА" проти України» від 08 грудня 2016 року [17]).

Разом із тим право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати дозволенним за змістом обмеженням, зокрема, щодо умов прийнятності скарг, однак такі обмеження не можуть зашкоджувати самій суті права доступу до суду, мають переслі-

дувати легітимну мету, а також має бути обґрунтована пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою (пункт 33 рішення ЄСПЛ у справі «Перетяка та Шереметьєв проти України» від 21 грудня 2010 року [18]). У зазначеному рішенні ЄСПЛ розкрито суть закріпленого в пункті 6 частини 3 статті 2 ГПК України принципу пропорційності, що визначає обов'язок суду, з'ясовуючи прийнятність заяви (скарги), забезпечити баланс між результатом, який буде досягнуто за наслідком прийнятого судом рішення, та поставленою заявником метою у зв'язку зі зверненням до суду з такою заявою (скарою).

Положеннями статті 15 ГПК України визначено обов'язок суду визначати порядок здійснення провадження у господарській справі в межах, встановлених цим Кодексом, та відповідно до принципу пропорційності, що вимагає від суду врахування завдань господарського судочинства, забезпечення розумного балансу між приватними та публічними інтересами, особливостей предмета спору, ціни позову, складності справи, значення розгляду справи для сторін, часу, необхідного для вчинення тих чи інших процесуальних дій.

Водночас, зважаючи на стадійність розгляду господарських спорів та повноваження судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, реалізація господарськими судами принципу пропорційності здійснюється з урахуванням законодавчо встановлених обмежень щодо прийнятності скарг на судові рішення, подані до касаційного суду, що не є обмеженням доступу особи до правосуддя чи перепороною в одержанні судового захисту. Визначений процесуальним законом перелік судових рішень, які не можуть бути предметом касаційного перегляду, зумовлений виключно особливим статусом суду касаційної інстанції, який покликаний забезпечувати сталість судової практики, а не можливість здійснення касаційного провадження як «розгляду заради розгляду», що вважалося би порушенням принципу юридичної визначеності судового рішення, що не допускається в силу статті 6 Конвенції.

Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ, спосіб, у який стаття 6 Конвенції застосовується до апеляційних та касаційних судів, має залежати від особливостей процесуального характеру. ЄСПЛ зауважив, що було б важко погодитися з тим, що касаційний суд у ситуації, коли відповідне національне законодавство дозволяло йому відфільтрувати справи, що надходять до нього, зобов'язаний враховувати помилки, яких припустилися суди нижчих інстанцій,

визначаючи, чи надавати доступ до цього суду. Інакше це може серйозно заважати роботі суду касаційної інстанції і зробити неможливим виконання ним своєї особливої ролі – забезпечення єдності судової практики (пункт 122 рішення ЄСПЛ у справі «Зубац проти Хорватії» від 05 квітня 2018 року [19]).

Водночас Суд повинен прийняти в останній інстанції рішення щодо дотримання вимог Конвенції, він повинен переконатись у тому, що право доступу до суду не обмежується таким чином чи такою мірою, що сама суть права буде зведена нанівець (пункт 37 рішення ЄСПЛ у справі «Мушта проти України» від 18 листопада 2010 року [20]). Таке обмеження не буде відповідати статті 6 Конвенції, якщо воно не переслідує легітимної мети та не існує розумної пропорційності між використаними засобами та поставленою метою, що становить порушення принципу пропорційності у судочинстві.

Рівність перед законом і судом є елементом принципу верховенства права та визначено законодавцем у статті 7 ГПК України як засаду господарського судочинства. Принцип рівності перед законом і судом у процесуальному аспекті означає рівність суб'єктивних процесуальних прав усіх учасників судового процесу незалежно від їхніх особистих якостей (правового статусу, майнового стану тощо), визначення процесуального становища учасників судочинства тільки процесуальним законодавством і ніяким іншим, визначення процедури розгляду справ певною процесуальною формою.

ЄСПЛ однією з гарантій справедливого розгляду справи визначає рівність сторін у судовому процесі, що вимагає «справедливого балансу між сторонами», і кожній стороні має бути надано відповідну можливість для ефективного представлення своєї справи в умовах, що не ставлять її у суттєво невідгідне становище порівняно з її опонентом, та нарівні з протилежною стороною користуватися правами, передбаченими принципом рівності сторін (пункт 48 рішення ЄСПЛ у справі «Мала проти України» від 03 липня 2014 року [21]).

У зазначеному рішенні ЄСПЛ також простежується гарантування учасникам справи можливості реалізації принципу змагальності сторін, який в національному законодавстві закріплений у статті 13 ГПК України та полягає в тому, що сторони у судовому процесі зобов'язані в процесуальній формі довести свою правоту та за допомогою поданих ними доказів переконати суд в обґрунтованості своїх вимог чи заперечень. Тобто кожна із сторін має бути «почута судом» задля забезпечення гарантії

рівності її прав поряд з іншими учасниками судового процесу (пункт 58 рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» від 10 лютого 2010 року [22]).

У контексті реалізації принципу змагальності сторін на господарський суд покладено обов'язок забезпечити однаковий підхід до заслуховування учасників судового процесу та викласти мотиви свого рішення з урахуванням доводів сторін та їх належної правової оцінки, оскільки принцип справедливості, що закріплений у статті 6 Конвенції, порушується, якщо суди ігнорують конкретний, доречний та важливий довід, наведений учасником справи (пункт 13 рішення ЄСПЛ у справі «Петриченко проти України» від 12 липня 2016 року [23]). Водночас у пункті 54 рішення від 28 січня 2011 року у справі «Трофимчук проти України» ЄСПЛ зауважив, що, хоча стаття 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, це не може розумітись як вимога детально відповідати на кожен довід заявника [24].

Однією із базових засад господарського судочинства законодавцем визначено принцип диспозитивності та закріплено його у статті 14 ГПК України, яка визначає обов'язок суду здійснювати розгляд справ не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до процесуального закону, в межах заявлених нею вимог та на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим Кодексом випадках.

Реалізація принципу диспозитивності у господарському судочинстві пов'язується безпосередньо з волевиявленням осіб, які беруть участь у справі, та забезпечується гарантією права на звернення до господарського суду в установленому законом порядку.

М.П. Курило зауважив, що у принцип диспозитивності закладено вольову ознаку щодо використання або відмови від використання особою свого матеріального чи процесуального права; зазначений принцип завжди визначає початкову частину кожної стадії судового процесу та є поштовхом для судового процесу [5].

Принцип диспозитивності визначає межі здійснення господарським судом та учасниками справи їхніх процесуальних прав та обов'язків, надає учасникам справи можливість вільно розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору та визначає обов'язок суду здійснювати провадження у справі виключно за зверненням особи, поданим до суду у відповідній процесуальній формі. Суд не повинен допускати збирання

доказів у справі з власної ініціативи, тоді як має обов'язок сприяти учасникам судового процесу у реалізації ними передбачених процесуальним законом прав, зберігаючи при цьому об'єктивність та неупередженість.

ЄСПЛ у пункті 82 рішення у справі «Олюджіч проти Хорватії» від 05 лютого 2009 року [25] зауважив, що національний суд володіє певною межею розсуду під час розгляду справи, віддаючи перевагу тим чи іншим доводам у конкретній справі та приймаючи докази на підтримку позицій сторін. Однак суд не позбавлений обов'язку мотивувати свої дії, оскільки протилежне становище порушення статті 6 Конвенції.

Отже, реалізація принципу диспозитивності у процесі здійснення правосуддя спрямована на досягнення справедливого балансу між суб'єктами судового процесу і визначає межі процесуальних дій суду у розгляді справи.

Серед принципів господарського судочинства вбачається розумність строків розгляду справи судом, який законодавцем імплементовано у ряд процесуальних норм, що визначають строки вчинення господарським судом та учасниками справи конкретних процесуальних дій, а також строки розгляду справи залежно від стадії судового провадження. Як гарантію забезпечення можливості суду здійснювати розгляд справи з дотриманням процесуальних строків законодавцем визначено правовий механізм вжиття заходів процесуального примусу до учасників справи, які зловживають процесуальними правами, та визначено граничні строки вчинення конкретних процесуальних дій чи подання доказів до суду.

Надмірна тривалість провадження у справі порушує право учасників справи на ефективний засіб юридичного захисту та нівелює визначені статтею 6 Конвенції гарантії кожного, хто звернувся до суду, на справедливий розгляд його справи упродовж розумного строку. Невиправдане порушення національними судами строків розгляду справ визнано Судом порушенням статті 6 Конвенції, якою гарантовано справедливий розгляд справи незалежним і безстороннім судом у розумний строк тривалості судового провадження, зокрема, у рішеннях ЄСПЛ від 20 жовтня 2016 року у справі «Кін та інші проти України», від 30 червня 2016 року у справі «Кравченко проти України» [26; 27].

Висновки

Принципи господарського судочинства становлять систему керівних засад здійснення правосуддя, дотримання яких господарськими судами забезпечує реалі-

зацію визначених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року гарантії права на справедливий суд кожному, хто звернувся до суду, та декларує виконання державою Україна, іменем якої приймаються судові рішення, положень цієї Конвенції та протоколів до неї, оскільки закріплені у частині 3 статті 2 ГПК України основні засади (принципи) господарського судочинства співзвучні з принципами здійснення правосуддя, якими керується ЄСПЛ у прийнятті рішень, що базуються на застосуванні положень Конвенції 1950 року та є джерелом права в Україні в силу частини 4 статті 11 ГПК України.

З прийняттям Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII відбулася новелізація процесуального закону в контексті включення до ГПК України як норм-принципів, що не були передбачені у попередній редакції ГПК України, чинній до 15.12.2017, таких засад здійснення господарського судочинства, як диспозитивність та пропорційність. Зазначені зміни у господарському процесуальному законі відповідають специфіці розгляду господарських спорів, які виникають між суб'єктами господарювання, що здійснюють господарську діяльність на власний ризик та у разі виникнення господарського спору користуються належними їм процесуальними правами на власний розсуд, що, у свою чергу, зумовлює обов'язок господарського суду розглянути спір в межах заявлених вимог та забезпечити справедливий баланс між сторонами.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що в системі принципів господарського судочинства принципи диспозитивності та пропорційності є базовими та відображають особливу роль господарського суду як «арбітра» у вирішенні спорів, що виникають між господарюючими суб'єктами, в межах заявлених сторонами вимог, виходячи з оцінки доказів, наданих сторонами, та за умов справедливого балансу між учасниками справи, а також вчинення судом процесуальних дій у такий спосіб, щоб вжиті заходи виправдовували поставлену мету їх застосування.

Детальний аналіз процесуальних принципів диспозитивності та пропорційності, а також особливостей їх реалізації у процесі вирішення господарських спорів потребує подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Бэкон Ф. О принципах и началах. Москва : Гос. соц. эконо. изд-во, 1937. 82 с.
2. Гаудер П. Верховенство права у реальному світі. Харків : Право, 2018. 392 с.

3. Иванов Р. О понятии принципов права. Вестник Омского университета. 1996. Вып. 2. С. 32–38.

4. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02. Київ, 1999. 36 с.

5. Курило М.П. Щодо можливості уніфікації принципів цивільного, адміністративного, господарського та кримінально-процесуального права. *Право України*. 2013. № 8. С. 271–278.

6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Видавництво Консум, 2005. 656 с.

7. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40.

8. Уварова О.О. Шляхи дослідження правозастосовної функції принципів права. *Форум права*. 2007. № 2. С. 217–221.

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 12.11.2019).

10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. (зі змінами і доповненнями) / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр> (дата звернення: 12.10.2019).

11. Господарський процесуальний кодекс України в редакції Закону України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20170803> (дата звернення: 12.10.2019).

12. Господарський процесуальний кодекс України в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/ed20171215> (дата звернення: 15.10.2019).

13. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/ed20171215#n6> (дата звернення: 12.11.2019).

14. Про верховенство права: доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) на 86-му пленарному засіданні (м. Венеція, 25-26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr) (дата звернення: 12.11.2019).

15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11), Страсбург, 09 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 12.11.2019).

16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Христов проти України» (Заява № 24465/04), Страсбург, 19 лютого

2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443 (дата звернення: 02.11.2019).

17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «ТОВ «ФРІДА» проти України» (Заява № 24003/07), Страсбург, 08 грудня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c83 (дата звернення: 12.11.2019).

18. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Перетяка та Шереметєв проти України» (Заяви № 17160/06 та № 35548/06), Страсбург, 21 грудня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_657 (дата звернення: 02.11.2019).

19. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Зубац проти Хорватії» (Заява № 40160/12), Страсбург, 05 квітня 2018 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%22%D0%B7%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%86%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22%D0%B7%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%86%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}) (дата звернення: 02.11.2019).

20. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мушта проти України» (Заява № 8863/06), Страсбург, 18 листопада 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_660 (дата звернення: 02.11.2019).

21. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мала проти України» (Заява № 4436/07), Страсбург, 03 липня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a23 (дата звернення: 02.11.2019).

22. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Серявін та інші проти України» (Заява № 4909/04), Страсбург, 10 лютого 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672 (дата звернення: 18.11.2019).

23. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Петриченко проти України» (Заява № 2586/07), Страсбург, 12 липня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b58#n22 (дата звернення: 18.11.2019).

24. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Трофимчук проти України» (Заява № 4241/03), Страсбург, 28 січня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_846 (дата звернення: 18.11.2019).

25. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олюджіч проти Хорватії» (Заява № 22330/05), Страсбург, 05 лютого 2009 року. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 1. С. 23–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2011_1_6 (дата звернення: 12.10.2019).

26. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кін та інші проти України» (Заява № 19451/04 та 7 інших заяв), Страсбург, 20 жовтня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b72 (дата звернення: 12.10.2019).

27. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кравченко проти України» (Заява № 46673/06), Страсбург, 30 червня 2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d47 (дата звернення: 12.10.2019).

The article is concerned to an analysis in principles of commercial litigation to define their effect during realisation procedural rights and obligations by participants at the judicial process and to determine application features during resolution of economic disputes. The article gives a general description of the principles of economic litigation, which are enshrined in the procedural law as norm-principles, in the context of defining their content in the Economic Procedure Code of Ukraine as amended before and after amending the Law of Ukraine dated 03.10.2017 No. 2147-VIII, as well as in a breakdown of the decisions of the European Court of Human Rights based on the application of the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The author outlines the basic principles of commercial litigation, applicable at all stages of court proceedings and analyzes their concepts and peculiarities of court and parties' implementation of the case with regard to the content of the rules of business procedural law and the settled case-law of the European Court of Human Rights on the application of Article 6 of the Convention.

The article focuses on the principles of dispositiveness and proportionality, which are novelties in the current Economic Procedure Code of Ukraine and reflect the peculiarities of judicial proceedings in the consideration of economic disputes between economic entities, whose activities are subject to risks, which determines the duty of the economic court, considering the dispute, to ensure a fair balance between the parties.

The conclusions are drawn about the integrity of the system of principles of economic justice, the implementation of which in the course of justice determines the orientation of the activity of economic courts to comply with the provisions of Article 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and to ensure that persons who have appealed to court have a fair right to a fair trial. It is the responsibility of the State of Ukraine as a party to this Convention.

Key words: principle of law, norm-principle, rule of law, impartiality of court, dispositiveness, proportionality, legitimate aim, competitiveness of parties, equality in front of the law and court, reasonableness of terms.

